

Bartha Katalin Ágnes

Színházi fizetés mint a karrier mutatója: Szentgyörgyi István jövedelmei

Ma már közhelynek számít a kultúra és a színház társadalmi és gazdasági beágyazottságáról beszélni. A kultúra-gazdaságtan mint interdiszciplináris terület a fejlett piacgazdaságokban, alapvetően az angolszász országokból indulva az elmúlt három évtized során formálódott ki. A kultúra gazdasági összefüggéseinek elemzését illetően immár Magyarországon is felmutathatóak fontos szakmai teljesítmények.¹ Mégsem tartozik a magyar színháztörténeti vizslálódásoknak fő áramába a gazdasági szempontú megközelítés.² Ezért is figyelemre méltó s több kérdést is felvető a kolozsvári Nemzeti Színház gazdasági helyzete a 19. század utolsó harmadában. Elmondható, hogy a színház a gazdaság szolgáltatói szektorába tartozik; élményjóságot állít elő; az előadások látogatása meglehetősen időigényes elfoglaltság, ami befolyásolhatja az irántuk való keresletet; a költségek jócskán meghaladják a bevételeket, ezért is szorulnak ezek az intézmények külső támogatásra (kivéve az. ún. kereskedelmi színházat).

Tanulmányom egy kultúragazdasági szereplőre, egy kulturális élményjavakat előállító, kiemelkedő színészre koncentrál. Színházi tanulmányok, lexikonok és a róla készült monográfia elsősorban mint a népi alakok remek megformálóját rögzítette a Szentgyörgyi Istvánról való képet. Azonban az eddig feldolgozatlan Szentgyörgyi-irattár ennél sokkal összetettebb képet őriz róla: a színházi piac tudatos megélője, jegyzője is feltűnik előttünk.

A színésztársadalom helyzete

A 19. század utolsó harmadában a magyar színészek társadalmi igencsak differenciáltak tekinthető Erdélyben és Magyarországon is. A századközép színházi nézetei, a színházat körülvevő társadalmi vita s ennek írott kontextusa, de ugyanúgy rendhagyó színészeti próbalkozás³ is jelzi, hogy a színházzal mint önálló művészettel, valamint a színművészettel mint hivatással/foglalkozással és státussal szembeni elvárások változóban vannak. Ekkortájt kezdődik el a magyar színészet polgárisodása. Az eddig jóformán lenézett színész megbecsült tagja kezdett

¹ Néhány ilyen irányú munkát említenék: Magyar Beck István: *Műzsák a piacon*. Bp. 1994; Baán László: *Kultúra és gazdaság Magyarországon*. Bp. 1997; Daubner Katalin–Horváth Sándor–Petró Katalin (szerk.): *Kultúragazdaságtani tanulmányok*. Bp. Ez utóbbi gyűjteményes tanulmánykötetben jelenkori színházak gazdasági szempontú vizsgálatával is találkozhatunk: Parti Julianna: „*ahol este hétkor felmegy a függöny*”. *A színház gazdaságtana*. 223–245. és Horváth Sándor: *Művészek a munkapiacon 128–142; Sztárok a tömegkultúrában 143–152.* c. tanulmányaira gondolok.

² A korszakra vonatkozóan ilyen szempontból figyelemreméltó Rajnai Edit tanulmánya: *Kísérletek a vidéki színezet rendezésére. 1873–1890.* = Székely György (főszerk.): *Magyar színháztörténet. 1873–1920.* Magyar könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Bp. 2001. 220–265.

³ Ifj. Gr. Bethlen Miklós (1831–1899), alias Bolnai próbálkozására gondolunk, aki az ötvenes években arisztokrata létere több ízben is fellépett a kolozsvári és a budapesti Nemzeti Színház színpadán, főként Shakespeare-szerepekben. Fellépései egyaránt borzolták egyes arisztokrata körök kedélyét és pezsdítették a hivatásos színjátszás ügyét. Színi pályájáról részletesebben lásd Bartha Katalin Ágnes: *XIX. századi erdélyi Shakespeare. Magyar recepcióválatatok*. Doktori disszertáció. 2007 *Színész ifj. gr. Bethlen Miklós* c. fejezetét

lenni a társadalomnak, biztosabb megélhetést, egyes esetekben jövedelmet is nyújthatott ez a pálya, mert a színházi látogatottság növekedése lehetővé tette anyagi helyzete javítását.

Az 1865-ben Budapesten megnyílt Színészeti Tanoda, amely a színészképzés addigi színtársulatokon belül működő gyakorlati formáját intézményes úton folytatta, újabb lépést jelentett a színészprofesszió presztízsének megszilárdulásában.

Ezért sem túlzás a 19. század utolsó harmadában a színészek önálló társadalmáról beszélni. Jövedelme, lakásviszonyai és társadalmi presztízse szerint rendkívül differenciált csoportról van szó, s ennek alapján még további csoportokra osztható. A budapesti színtárszíntől a vidéki színészig és a statiszták, kóristák, napidíjas és nyugdíjas színészek kategóriáig igen különböző helyzetű színészeket foglal magában. A színészi életmód, életminőség feltérképezése sem egyszerű ebben a korszakban. Főként a századvégen, századfordulón jelennek meg a nagyközönségnek szóló színházi lapok, amelyek bőséges forrásanyagot adnak általában a színészek lakáskörülményeiről, nyaralási s különböző szabadidős szokásairól. A sztárkultusz elemeit a század utolsó harmadában már megtaláljuk Magyarországon is. A befutott színészek életmódját már kíváncsiság övezte, s valamennyi teret ennek már nyújtottak a lapok. A Paulay Ede vezette Nemzeti Színház színészei: a Feleký házaspár, Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia, Márkus Emília már konszolidált anyagi körülmények között, polgári jólétben éltek, társadalmi helyzetüket, elismertségüket össze se lehetett hasonlítani a század elejének művészeivel. Azonban a sztárok újfajta kultusza csak Jászai Marival kezdődött.⁴

Sajnos a színésztársadalom csoportjainak vizsgálatához nem állnak rendelkezésünkre korabeli kérdőívek, felmérések, így a presztízs megítéléséhez a kortárs irodalmi művek, a színházi sajtó és a színészek visszaemlékezései a legfontosabb források. A színészek jövedelmi viszonyait elsősorban a színházak levéltárakban őrzött gazdasági iratai, az egyesületi rendelkezések, jogszabályok, illetve a naplók, személyes feljegyzések segítségével lehet rekonstruálni. De nem rendelkezünk Magyarország különböző színházainak és színtársulatainak kötelékébe tartozó színészek jövedelmét feltérképező összehasonlító tanulmányokkal sem.

A kolozsvári Nemzeti Színház gazdasági helyzete a 19. század utolsó harmadában állandó problémát okozott, mert a korszak elképzelésében igazi megoldást a teljes állami szubvenció jelenthette volna. Hatósági jellegű színházvezetést kívántak megvalósítani a szakmai igazgatók főlé helyezett intendánssal;⁵ a házi kezelés rendszerét védve igyekeztek a vállalkozó igazgatók vezetését elkerülni.

A tanulmány a korszak színházi struktúrájának kontextusában egy tehetségének köszönhetően kiemelkedő színészre, Szentgyörgyi Istvánra figyel, keresetéhez és professziójához való viszonyában, akit hat évtizedes színi pálya köt Kolozsvárhoz.

Lexikonok, monográfia Szentgyörgyi-képe

A magyar színháztörténet elsősorban a népi alakok remek megformázójaként rögzítette a Szentgyörgyi Istvánról való képet. A túlságosan egysíkú beállítást nemcsak a színészeti lexiko-

⁴ Erre vonatkozóan lásd Gajdó Tamás: *A baba belseje. A Jászai-kultusz történetéből.* = Gajdó Tamás (szerk.): *Dívák, primadonnák, színésznők. Jászai Mari, Fedák Sári, Karády Katalin.* Ernst Múzeum Bp. 2003. 17–31.

⁵ Az intendáns: az udvari v. állami színház(ak) felügyelő hatósága által a színház szakmai vezetői, a színiigazgatók fölé helyezett, azok munkáját szakmailag, gazdaságilag ellenőrző főtisztviselő.

nok örökítik tovább,⁶ hanem az egyetlen róla megjelent, Szentimrei Jenő által írt monográfia⁷ is főként a nép színészenek megrajzolását végzi el, a korszakban konjunkturálisnak számító Szentgyörgyi Istvánt formáz,⁸ aki nem mellékesen az 1950-ben megalakuló romániai magyar Színművészeti Intézet névadója is volt. Szentimrei-könyve nemcsak szemléletében, de vizuálisan is ezt a technikát alkalmazza: a borítólapon Szentgyörgyi Tiborc-jelmezes fotója látható.

Ezzel szemben a különböző típusú színházi dokumentumok s az eddig feldolgozatlan Szentgyörgyi-irattár ennél összetettebb képet nyújt a jellemszínésről, a rendezőről, s nem utolsósorban a színházi piac tudatos megélője, jegyzője is feltűnik előttünk.

Szentgyörgyi gazdasági jellegű feljegyzései mint a kulturális érték fokmérője

Szentgyörgyi István a színeszpályán kortársait, elődeit és utódait is meghazudtolóan olyan önkönyvelést vezetett színészi munkájáról és jövedelmeiről, amely mai ismereteink szerint a színháztörténetben párját ritkítja. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának feldolgozatlan Szentgyörgyi irattára többek között 1861–1914 közötti *Színi naplót* is őrzi.⁹

A korszakból nem ismerünk hasonló típusú színészeti naplókat (amennyiben vannak, nem vizsgálták, lappanganak). Jó néhány színész rendszeresen vezette fellépéseinek alkalmait és szerepeit. Erdélyi példánál maradva: tudunk Szakács Andor (1865–1924) ilyen típusú dokumentumáról, amire rövid önéletrajzában utal.¹⁰ Azonban maga a dokumentum egyelőre még lappang. Ismerjük Rakodczay Pál (1856–1921) Kolozsváron is fellépő s társulatával Erdély több városába is eljutó színész, színigazgató színház-teoretikus, színháztörténész gyűjteményét, amiben fontos helyen szerepelnek az egyes előadások költségei és bevételei, azonban ezek a dokumentumok a színtársulatot vezető színigazgató kötelezettségeinek dokumentumai,¹¹ hiszen a magyar színészet erkölcsi, anyagi és szociális érdekeinek védelmére létrejött Országos Színészegyesület (1871. ápr. 6-án *Magyar Színészkezelzet* néven alakult meg) 1878-tól kötelezte a társulatigazgatókat rendszeres könyvelés vezetésére.

Az említett Szentgyörgyi-naplók azonban jóval több információt közölnek a naplóíró színészi pályájáról, s olykor magánéleti feljegyzések is olvashatók benne. A naplók elemzése külön vizsgálat tárgya lehet. Ez alkalommal csak utalunk jelentőségükre, s a szempontunkból

⁶ Lásd Schöpflin Aladár: *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája*. Kiadja Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet, Bp. 1931. IV. 211. Székely György (főszerk.): *Magyar színművészeti Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1994.

⁷ Szentimrei Jenő: *Szentgyörgyi István élete és művészete*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Buk. 1955.

⁸ A szerző bevezetőjében igen elokvensen fogalmazódik a konjunkturális beszédmód: „Kevesen vagyunk már Szentgyörgyi művészetének élő tanúi. Kötelességünk idejében elmondani a szocializmust építő jelen új nemzedékének és új közönségének: ki volt Szentgyörgyi István? Miben állott az ő művészi és ettől el nem választható emberi nagysága? Hogyan vált nemcsak egy százezres városban, de messze annak határain túl is mindenki Pista bácsijává olyan időkben, mikor nemzeti, faji és felekezeti gyűlölködés mocsári kigőzölgései fertőzték az ember gondolatát és érzésvilágát? Hogyan vált a nép színészévé, művész-polgárrá a bohém rutiniék, élősdiék és szemfényvesztők világában.” Szentimrei: *i.m.* 10–11.

⁹ Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára (a továbbiakban: OSZK Szt.) Szentgyörgyi István iratai 179.

¹⁰ Szakács Andor rövid életrajzát közli Petres Kálmán: *Kései virágok Szakács Andor sírjára*. Pásztortűz. 1924. 16. sz. 162.

¹¹ Rakodczay pénztári kimutatásait előadásairól lásd Rakodczay Pál levelesládája. III. k. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Ktt.). Fol. Hung. 1484.

lényeges információkra hagyatkozunk. A *Színi naplók* a színházi évadok szerint vezetik részletesen negyedretű füzetekben Szentgyörgyi pályájának és jövedelmeinek alakulását. Általában a Kolozsvári Nemzeti Színház vezetőségének név szerinti felsorolásával indít. Intendáns, illetve intendánsok, művezető, adott években vállalkozó igazgató, rendezők, titkár és főpénztárnok tisztségeket betöltők neveit jegyzi fel. Többnyire a következő adatokat tünteti fel táblázatszerűen: évszám, hónap, színmű címe, rendezési díj, énekdíj, szerepe. Feljegyzi jutalomjátékait, alkalmanként azt is, hogy telt vagy félig telt ház előtt játszottak, ami bevétel tekintetében nem volt mellékes információ. Évad elteltével pedig összegzi az adatokat: összesen hányszor lépett fel, évi fix fizetése mellett milyen plusz jövedelmei voltak.

Színész és munkapiac

Fennmaradt Szentgyörgyi Istvánnak egy nagy folió méretű táblázatos kimutatása is, mely a *Jutalomjátékaim* címet viseli, a kolozsvári társulathoz való szerződésének évadjától 1871/1872-től az 1889/1890-es évadig terjedően.¹² Szentgyörgyi gazdasági magatartásának elemzésében elsősorban ezt a kimutatást tekintjük kiindulási pontnak, hiszen jól szemlélteti a színész kolozsvári pályájának első két évtizedében mind professziójához, mind pedig jövedelméhez való viszonyát, de egyben a színház gazdasági helyzetének fokmérője is. A *Jutalomjátékaim* több ponton is érintkezik *Színi naplóival*, hiszen azok összesített adatait is felhasználja egyéb adatai mellett. A kimutatás mégsem egyszerűen jövedelmi kalkulus, feljegyzéshalmaz, hiszen struktúrájának középpontjában a korabeli színészi szakma által reprezentatívnak tekintett jutalomjátékok szerepelnek, amelyek az egyéni pálya és gyakran a szakma szempontjából is kiemelkedő jelentőségűeknek tekinthetők. A korszak színházi rendszerében a szintársulatok vezetői a tagokkal kötött szerződésükben kiköthették, hogy egy évadban az illető tag egy vagy két jutalomjátékot adhat az általa választott előadásban, melynek fele bevétele a tagot illeti meg.

Az 1871/72-es évad korszakos jelentőségű Szentgyörgyi pályáján, hiszen a vándoréletformát, a vándortársulatokhoz való tartozás létbizonytalanságát feleségével, Kecskés Rózsai színésznővel együtt az intézményhez, közsínházhoz, állandosuló társulathoz való tartozás biztonsága váltotta fel. Gazdasági magatartásának elemzésében fontos szerepe van a lelki motivációinak is.

1871-ben már tíz éve volt a pályán. 1861-ben Kassán Latabár Endrénél kezdte színészi pályafutását a debreceni kollégium elhagyása s az egyéves alsódabasi kántortanítóskodás felhagyása után. A pályakezdő Szentgyörgyi igencsak jelképes bérrel kezdte színészkedését, 18 forintos havi gázsit húzott mint *kardalos és segédszínész*. A fizetéséből rendes ételmezésére is alig futotta, de boldog volt, hogy volt *szerepe és gageja!*¹³ A tízéves vándorlás korszaka a szakmai előrehaladáson túl (kipróbálhatta magát öreg, fiatal, operethős, szóval mindenféle, sőt operai szerepben is) a színészházaspár családi életének erőpróbaát is jelentette. A vándorlások éveiben három apró gyermeküket vesztik el három különböző állomáson (Máramarosszigeten, Szombathelyen, Zalaegerszegen).

¹² *Jutalomjátékaim. 1871/1872–1889/1890*. OSZK Szt. Analekta. 61. A táblázat adatait lásd a Függelékben.

¹³ A kiemelt kifejezések Szentgyörgyi Istvántól származnak: *Pályám története*. = Szentgyörgyi István: *Emlékeim*. „Providentia” Nyomdai Műintézet nyomása, Kvár 1923. 9.

Ha állandó szálláshellyel nem is kecsegtette a színészházaspárt Kolozsvár, biztosabb megélhetést remélhettek. Szentgyörgyi pályájának alakulása s jövedelmi mutatói is azt jelzik, hogy nem csalódott.

Első kolozsvári évadjának jövedelmét tekintve fontos adat, hogy az 1871-ben alakult, a színészet belső szervezeti kérdéseit kézbe vevő Országos Színészegegyesület 1873-ban a vidéki színészetre tekintve a legmagasabb fizetési osztályt évi 750–900 forint feletti jövedelemben állapítja meg, a legalacsonyabb fizetési osztályt pedig 600 forintnál kevesebben.¹⁴

Az 1871/72-es kolozsvári színházi évad költség- és bevételstruktúrájában szereplő személyzeti fizetéseket hozzuk példaként segítségül Szentgyörgyi István fizetéskategóriájának megragadására. Ez az év a Kolozsvári Nemzeti Színház életében is változást hozott. Már 1866-tól folytak tárgyalások az országgyűlési bizottság színházi ügyekkel foglalkozó albizottságával a színház finanszírozása ügyében. Végre 1871 októberében a színház megkapja a 15 000 forint királyi segélyt a színház számára. (A királyi segélyből sikerül a színházban a gázvilágítást bevezetni.¹⁵) Ez évtől minden évben 15 000 forintot, majd 1881-től 20 000 forintra megnövelt szubvenciót kapnak, immár a belügyminisztériumtól (1872. szept. 20-tól a Kormánybizottság megszűntével a színház a belügyminisztérium alá tartozott).

Az évad színházi költségvetése a következőképpen nézett ki:

Kiadások.

I. Általános szükséglet

I. Mellékszemélyzet:

Ügyelő: 400, két sűgő 800, főpénztárnok és segédje 600, jegykiadó és könyvtárnok 400, 10 jegyszedő 720, fodrász 300, szertáros 720, két szolga 350, kapus 72, két éji őr 165, egy darabont 28, díszmester 600, festő 1200, 5 díszítő 1288, főszabó 500, szolgálja 408, 3 öltöztető 240, fűtők 180, gázvezető 500 Összesen: 8575 ft.

Kellékek: fűtés 900, világítás 4000, gázóra 50, könyvtár 500, ruhatár 1000, díszletek 500, bútorok 300, színlapok 3000, napi szükségletek 3000, útiköltség 1500. (Összesen: 23 325)

II. Személyzeti fizetés:

1. Dráma és vígjáték:

Női személyzet: drámai primadonna 2000, hősnő 2000, első szende 1200, második szende 840, szalonszínésznő 1200, hősanya 960, társalgó anya 720, komika 720, soubrette 600. Összesen: 10 240 ft.

Férfi személyzet: jellemszínész, első szerelmes, szalonszínész: 1200-1200, intrikus 1000, hős apa 800, tréfás apa 800, komikus 800, második szerelmes 720, második komikus 600. Összesen: 8920 ft.

2. Operai személyzet

Coloratur és drámai énekesnő 2400-2400, altistáné 1500, tenor 3000, első bariton 1800, második 600, buffó 1500. Összesen: 13 200 ft.

3. Operett és népszínmű

Operetténekesnő 1800, énekes 1500, népszínmű énekes 600. Összesen: 3900 ft.

4. Segédszemélyzet

16 kardalos és kardalosnő 480 ft. Összesen: 15 360 ft.

¹⁴ Rajnai: *i.m.* 229–230.

¹⁵ Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története.* Ajtai K. Albert ny. Kvár 1897. 474.

5. Zenekar

Karmester 1500, kartanító 600, zenekar 10 800. Összesen: 12 900.

6. Egyéb kiadások

Intendáns 1200, művezető 1200, írnokok 800 firtal. Összesen: 3200 ft.

Mindösszesen: 91 045 ft.

Bevételek

A téli 8 óra havi bérlet 3000 frt-tal 24 000 ft.

Két álarcosbál 800 frt.

Napi bevételek havi 5500 frt-tal 44 640 ft.

A várostól fára 450 ft.

Cukrászat, gyümölcsárulás 240 ft.

Nyári 4 hó Budán v. Nagyváradon esténként 200 frt-tal 20 000 frt.

Királyi segély 15 000 ft.

Mindösszesen: 106 130 ft.¹⁶

A költségvetés a korabeli kolozsvári színészek szerepkör szerinti jövedelemviszonyainak szemléltetésére is igen hasznos összehasonlítási alapul szolgál. A teljes költségvetés pedig a színház 1871/72-es gazdasági állapotát is mutatja a költség- és bevételstruktúrákkal együtt

A *Jutalomjátékaim* c. táblázatból láthatjuk, hogy Szentgyörgyinek az évadban (mely 1871. április 14-től 1872. május 1-jéig tartott) 875 ft fizetése volt, ami havi 70 forintos fizetést jelentett. Elsősorban a hős apa, tréfás apa szerepköröket, ill. karaktereket ölelte fel. Ehhez járult még az évad két jutalomjátékának a jövedelme 24,95 meg 68,58 ft jövedelme is.

Minthogy szerződése nem maradt fenn, kezdő fizetésének értékelésekor egy későbbi év újonnan szerződött tagjainak fizetési listájával vethetjük össze havi jövedelmét.

Az *Újonnan szerződött tagok 1886. május 1-től*¹⁷ listáján láthatjuk, hogy például havi 100 ft-tal szerződtették a színi tanodát végzett Kazaliczky Antalt (Mozsgó, 1852. máj. 10. – Bp., 1917. nov. 5.). 1875-ben végezte el a színészeti akadémiát, s szerződtetése idején már elsőrendű drámai színésznek számított.¹⁸ Almássy Júlia színésznőt (Máramarossziget, 1866–uo., 1923. jún. 24.) pedig havi 60 forintért szerződtették. Ekkor még csak 4 éve volt a pályán, 1886-ban Csóka Sándor színigazgató felesége lesz, drámai és vígjátéki, később anyaszerepekben is kitűnő volt.¹⁹ A havi 40 forintért alkalmazott Kultsár János (neve lexikonokban sem lelhető fel) nyilván segédszínészi fizetést kapott.

Ámbár a művészi teljesítmény és a tehetség mérése az előadóművészek esetén igen problematikus, jól látható, hogy a színházi piacon a jövedelmek megoszlása erősen egyenlőtlen, és a kínálati oldalon sajátos piaci rétegződés kialakulásához vezet.

¹⁶ Közli Ferenczi: *i.m.* 474.

¹⁷ A listát lásd a Román Országos Levéltár Kolozsvári Fiókjában (a továbbiakban: ROLKvF). Kolozsvári Magyar Színház iratai 315. Act. 171. 37 f.

¹⁸ A színészlőről adatokat lásd Székely György (főszerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*, 1994. 365.

¹⁹ Almássy Júlia színésznőről lásd *uo.* 1994. 22.

Ha például megnézzük az ugyanez évad téli idényére szerződött tagok havi fix fizetését,²⁰ a fizetési skála ennél sokkal szélesebb.

A drámai színészek közül kiemelkedik E. Kovács Gyula havi 350 ft fizetéssel, ami évi 4200 ft-nak megfelelő jövedelmet biztosíthatott számára egy pénzügyi szempontból kiegyensúlyozott színházi évadban. Ivánfi Jenő (1863–1922) néhány éve végzett színészeti akadémiát, ígéretes tehetség, jellem és intrikus szerepköröket tölt be Kolozsvárt havi 130 ft-os fizetéssel. A színésznők közül fizetését tekintve Medgyaszai Evelin drámai primadonna, több női Shakespeare-szerep kiváló alakítója emelkedik ki havi 200 ft-os gázsival; a már gyerekként színpadra lépő Gerő Lina (1858–1926) kitűnő naiva, drámai és vígjátéki szende havi 140 ft-ot keres.

Szentgyörgyi István az 1871/72-es első kolozsvári évadjához képest megkétszerezte jövedelmét, már havi 150 forintot keresett. Ehhez a fix fizetéshez járultak ez évadban (1886. május 1-jétől 1887. április 1-jéig) egyéb jövedelmei, amelyek az általa összeállított *Jutalomjátékaim* c. összeállításban jól láthatók: jutalomjátékai és rendezései után bejövő jövedelmei: (118+134,12+270,50) 522,62 ft-ot eredményeztek.

Azonban az évad pénzzavart hozott, ami a színházi vezetés lemondásával végződött, s a színészek proporciós rendszerre álltak át 3 hónapig, felelős intendáns ellenőrzése nélkül, majd az 1887 szeptemberétől 1888. április 1-jéig tartó évadban újra helyreállt az intendatúra rendszere Bölöny József vezetésével és Ditrői Mór vállalkozó igazgatóval az élen.

A színházi piac rétegződését szemléltetendő az évad pesti sztárszínészeinek vendégfellépései alkalmával összegyűlt jövedelmeit említhetjük példaként.²¹ Blaha Lujza júniusban hét fellépése után 1925 forintot könyvelhetett el. (Előadásoként átlag 261,25 forintot vihetett haza.) Az árvaházat fele részben megillető nyolcadik fellépése után 209,52 ft-hoz jutott. (Megjegyzendő, hogy ezekből az összegekből 5 százalék a színházat illette meg.) Pálmay Ilka októberben és novemberben 5 fellépése után 1000 forintot kapott. Előadásoként átlag 190 forintot vihetett haza az 5 százalék levonása után.

A Szentgyörgyi István vezette táblázat részletes elemzése helyett végül a már megfogalmazott felismerésekből, táblázatának és egyéb dokumentumok adatai alapján néhány következtetést is megfogalmazok.

1) Szentgyörgyi kolozsvári pályafutása a vizsgált időszakban (1871–1890) jövedelemei szempontjából kissé egyenlőtlen képet mutat, de emelkedő tendenciával. A 875 forintos évi fix fizetéstől az 1700-ig ugrik meg az 1878/79 és 1879/80-as évadban. Az 1880/81-es takarékos évadban 1312 forintra esik vissza, de az évad magas rendezői díja (366 ft), énekdíja (140) és két jutalomjátéka (121,75+209,20) (ezekért a plusz jövedelmekért összesen: 836,95 ft.) valamelyest kompenzálta a levágott fix fizetését.

2) Ebben a két évtizedben sikerül egzisztenciális hátterét is megalapoznia. 1886-ban színészkedésének 25 éves jubileumán a vételár teljes összegét sikerül kifizetnie a kis udvarral, kerttel bíró, Nagy utcában található házáért.

²⁰ Lásd A Kolozsvári Országos Nemzeti Színházhoz az 1886/87 téli idényre szerződöttest működő személyzet névsora és havi fix fizetéséről szóló kimutatása. ROLKvF. Kolozsvári Magyar Színház iratai 315. Act. 171.28–30 f.

²¹ Lásd Vendégek működése 1886. május 1-től április 30-ig. ROLKvF. Kolozsvári Magyar Színház iratai 315. Act. 171. 65 f.

Azelőtt, akár annyi sok színésztársa, csak lakó volt Kolozsváron. Nem véletlen, hogy a színházi törvénykönyvek rendelkeztek a lakásváltoztatás bejelentésének kötelezettségéről.²² A házra több évtizeden keresztül gyűjtöttek feleségével. *Emlékeim* című saját kiadású könyvében, melyet 82 évesen jelentetett meg, megírja házvásárlásának történetét is *Az én hajlékom* címmel.

Egy horgolt ágytakaró teremtette meg a házvásárlás alapját. „Ehhez az alaphoz kuporgatunk, gyűjtögettünk közös szilárd megegyezéssel a rendes gázsimon felül – mert bizony az éppen hogy háztartásunkra volt elég – azon összegecskéket, miket az időben divatozó jutalomjátékok címen kerestem. Ezek hála a kolozsvári közönség hozzám való szíves jóindulatának tisztességesen jövedelmeztek. Ezek között a jutalomjátékaim között egyik a legnevezetesebb, amikor az országszerte ismeretes, kedves főúr, Gyurka báró, (báró Bánffy Gyurka) irántam való szívességből kitűnő virtuóz zongorajátékával személyesen kísérté maga szerette népdalát. Volt is ám jövedelem! Felerészben 252 forintot kaptam. Milyen úrrá tett ez engem! Legyen áldott emléke!”²³ Kimutatásában azonosítható is a 252 forintot jövedelmező jutalomjátéka 1880. febr. 7-én a *Nagyrálító* c. darabban.

Jutalomjátékait tekintve, ennél is többet jövedelmezett 25 éves jubileumi fellépése a *Brankovics György* címszerepében. A jutalomjátékok jövedelmei a pesti elsőrangú tagok fellépéseinek jövedelmeivel vetekedtek, azt időnként felül is múlták, amint láthattuk. 1871. ápr. 14. – 1890. ápr. 1. között jutalomjátékaiból 3465,11 ft. jövedelemet szerzett, a külön fizetett énekdíjai 1375 ft-ot, játékdíjai 514,46 ft-ot, rendezői díjai pedig 2633,50 forintot jövedelmeztek.

3) Mint az alkotó foglalkozású embereknek általában a színművészeknek is az átlagosnál hosszabb a napi összmunkaidejük. A színész Szentgyörgyi mint a művészeti termék egyik létrehozója megdöbbenően sok munkaráfordítást szentelt pályájának. A *Hányszor lép fel* egy évadban számszerű alkalmi, melyek a 200 maximális számú fellépéstől a 116 fellépésig váltakoznak évadonként, igen nagy számnak mutatkoznak, emellé sorakoznak még a fel nem tűntetett próbák számai és az otthon tanulásra fordított munka. Az 1881-es színházi törvénykönyv elő is írta, hogy az „elsőrangú tiszteletdíjban részesülő szerződött tag minden hónapban négy nagyobb (két ívet meghaladó) új szerepet köteles elvállalni; kisebbeket, de két ívet meg nem haladókat, ezeken felül minden színre hozandó új darabban. Kis szerepeket, fél ívet meg nem haladókat s nem kötött beszédűeket szükség esetében még a játék napján is köteles elvállalni a tag. Rögtön, próba nélkül, aznap oly darabok vehetnek elő, melyek azon évben többször adattak elő, egy próbával pedig olyanok, melyek itt vagy másutt legalább egyszer adattak. Nagy új zenés darabok (operák, operettek) betanulására legfeljebb 6 hét, kisebbekre 3 hét, népszínművek vagy énekes darabokéra pedig 10 nap engedtetik.”²⁴

4) Elmondható még, hogy művészi tevékenységét más alkotó életvitelű emberekhez hasonlóan elsősorban nem pénzbeli szempontok motiválják: önkifejezés, belső megelégedettség és szakmai presztízs szempontjai egyaránt fontosak voltak. Ezt igazolja számos lírai hangvételű

²² Az 1873-es színházi törvénykönyv (*A Kolozsvári Nemzeti Színház törvénykönyve 1873. május 1-től kezdve*. Kolozsvár, 1873. 53. paragrafus, p. 13.), de az 1881-es is nem véletlenül rendelkezik a lakásváltoztatások, a tartózkodás bejelentésének kötelezettségéről. „Minden tag köteles az év elején és az évi költözködések (Szt-György, Szt-Mihály) napjain kített füzetbe lakását az utca, ház- és szobaszám pontos megjelölésével beírni 10 kros büntetés terhe alatt. Ki szállását változtatja, 24 óra alatt köteles ezt a főrendezői (v. művezetői) irodában 10 kros büntetés alatt bejelenteni. E büntetés elmulasztás esetében naponként ismételtetik.” (*A Kolozsvári Nemzeti Színház törvénykönyve kiadott 1881. május 1-én*. Kolozsvár, 1881. 57. paragrafus, p. 19.)

²³ Szentgyörgyi: *i.m.* 28.

²⁴ *A Kolozsvári Nemzeti Színház törvénykönyve kiadott 1881. május 1-én*. Kolozsvár, 1881. 70. paragrafus. 22.

visszaemlékezése a színészet iránti vágy felébredéséről, a hazai és külföldi pályatársak értékelő és becsülő magatartására való hivatkozás s egyáltalán az *Emlékeim* c. összegyűjtött írásainak kiadási gesztusa, melyben életének a színészethez kapcsolódó egy-egy epizódját, színjátszó törekvéseinek néhány szegmensét adja közre. Íme a kolozsvári évek immár nem számszerű mérlege:

„Voltam én itt minden! Népszínműénekes, operetténekes, apa színész, jellem-színész, intrikus, komikus, rendező, operettrendező, operarendező. A színház történetében nagy és sok változásokat megértem, sok igazgatást átéltem, mindegyikkel megegyeztem, mert hő vágyam volt Kolozsvárt maradni. Kötelességemet tehetségem szerint híven óhajtottam betölteni. Erőmön felüli dolgot soha sem szerettem magamra vállalni, nehogy gyengének láttassam.

Ami teendő rám méretett, annak elviselésére minden erőmet ráfordítottam. Ha magam választottam magamnak megoldani való dolgot – ez vagy amaz kitűnő vagy jeles szerep eljátszását –, a legnagyobb óvatossággal tettem, nehogy erőmet túlbecsülni láttassam.”²⁵

Szentgyörgyi István a színészsakma vezető egyéniségévé nőtte ki magát. Gazdaságilag is valamelyest megalapozta magát (házat, kertet vett). Színészi pályája végén filmes karriert is befutott (ma is látható a *Vén bakancsos* c. népszínmű filmre vitt változatában.)

Pályáján előrehaladva (túl az egzisztenciális háttér megteremtésének gondjain) egyre inkább nőtt a nem pénzbeli jutalmak fontossága életében. S egyre szaporodtak a külvilág, a szoros szakmai és szakmán túli elismerések is: 1906-ban a Kolozsvári Nemzeti Színház első örökös tagjává választják, 1911. okt. 30-án a Ferenc József érdemrend lovagkeresztjét kapja meg, 1918. febr. 12-étől, születése minden évfordulóján ünnepi előadást rendeznek tiszteletére, s örökös tagsági illetménye pótlékkául 500 koronát fog kapni; 1921. márc. 18-án az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület igazgatótanácsa első örökös dísztagjává választja meg; 1922-ben a Kisfaludy Társaság Greguss-díját (2000 koronát, vagyis 400 lejt) érdemli ki a *Peleskei nótáriusban* alakított szerepéért; a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság 1926. jan. 31-én rendes tagjává nevezi ki, 1928. máj. 3-án a Kolozsvári Iparos Egylet örökös tiszteletbeli tagnak választja. Isgnotus 14 szakaszos verset ír tiszteletére (é.n. valószínűleg 1908 előtt).²⁶

Theater Career and the Earnings of Actor István Szentgyörgyi

Keywords: István Szentgyörgyi, theater career, earnings, actor, Kolozsvár-Cluj

The history of Hungarian theatre has been rarely dealt from the point of view of cultural economy, thus the situation of the Hungarian National Theatre from Kolozsvár in the last decades of the 19th century raises many questions. Managing the theatre by private entrepreneurs had always been problematic, as full-scale state support could have been the best solution. The present study is focusing on an outstanding and talented actor of the era, with regard to his earnings and profession.

Not only the studies and reference books about the history of Hungarian theatre, but also the monograph of István Szentgyörgyi have presented him mainly as a talented impersonator of peasant characters. However, the collection of his personal documents, manuscripts (preserved in the Széchenyi National Library of Hungary) reveal a more complex picture; accordingly, Szentgyörgyi appears as being a conscious chronicle of the market-character of the theatre.

²⁵ Szentgyörgyi: *i.m.* 11–12.

²⁶ Ez utóbbi dokumentumok nagy részét az Országos Színháztörténeti Intézet és Múzeum Kézirattára őrzi. Jelzete: Szentgyörgyi István 56.3152.1–56.3167.1.

Melléklet*

Év	Hó és nap	Év	Hó és nap	Évi fizetésem	Jutalomjátékaim					Jövedelem	
					Színmű	Szerep	Hol?	Mikor?	forint	kr	
1871	Ápril től	1872	Május 1ig	875	Brankovics Gy.	Brankovics Gy.	Marosvásárhelytt	Aug. 29én	24	75	
1872	Május 1től	1873	Május 1ig	1075	Tamásbátyja kunyhója	Bird	Kolozsvárt	Deczember 2án	68	58	
1873	Május 1től	1874	Május 1ig	1400							
1874	Május 1től	1875	Május 1ig	1475	Paraszi mint diús	Werczel	Kolozsvárt	Július 4én	80	20	
1875	Május 1től	1876	Május 1ig	1340	Richelieu bibornok	Richelieu bibornok	Kolozsvárt	Augusztus 21én	46	95	
1876	Május 1től	1877	Május 1 ig	1340	Toloncz	Mravcsák	Kolozsvárt	Junius 29én	110		
1877	Május 1től	1878	Május 1ig	1325	Toloncz	Mravcsák	Nagyvárad	Junius 18án	82	75	
1878	Május 1től	1879	Május 1ig	1700	Jean Claude	Jean Claude	Kolozsvárt	Március 27én	61		
1879	Május 1től	1880	Május 1ig	1700	Egy katona története	Reno János	Kolozsvárt	Ápil 19én	69	4	
1880	Junius 16től	1881	Május 1ig	1312	Ál-jöemberek	Peponet	Kolozsvárt	Augusztus 7én	65		
					Nagyralátó	Ferez	Kolozsvárt	Február 7én	252		
					Boccaccio	Lambertuccio	Kolozsvárt	Szeptember 19én	121	75	
					Sevillat borbély	Bartholó	Kolozsvárt	Március 16án	209	20	

* Jutalomjátékaim. 1871/1872–1889/1890. OSZK Szt. Analekta. 61.

Jutalomjártékaim										
Év	Hó és nap	Év	Hó és nap	Évi fizetésem	Színmű	Szerep	Hol?	Mikor?	Jövedelem	
									forint	kr
1881	Május 1től	1882	Május 1ig	1500	Csikós	Márton	Kolozsvárt	Szeptember 1jén	207	
1882	Május 1től	1883	Május 1ig	1600	Gálya rab	Valjeán	Kolozsvárt	Március 18án	89	
1883	Május 1től	1884	Május 1ig	1600	Windsoni víg asszonyok	Falstaff Iankó	Kolozsvárt	Október 26án	173	12
					Úrhatnám polgár	Jourdain	Kolozsvárt	Március 10én	195	82
					Jeles kompánia	Pintes Gyurka	Kolozsvárt	Szeptember 9én	75	8
					VII. Henrik	Wolsey bíboros	Kolozsvárt	Ápril 3án	50	
					Kornevillei harangok	Gáspár apó	Kolozsvárt	Julius 12én	151	62
1884	Május 1tol	1885	Május 1ig		Szárnaz malom	Pitle Máté	Kolozsvárt	Január 18án	197	30
					Ember tragédiája	Lucifer	Kolozsvárt	April 11én	86	30
1885	Május 1től	1886	Május 1ig	1680	Faust	Mephisto	Kolozsvárt	Deczember 5én	109	
					Brankovics Gy.	Brankovics Gy.	Kolozsvárt	Március 6án	265	15
1886	Május 1től	1887	Ápril 1ig	1431,25	Havasi rém király	Rappel Kopf	Kolozsvárt	Augusztus 14én	118	
1887	April 1től	1887	Junius 16ig	274,22	Rózsaszín lélek	Guzsaj Gáspár	Kolozsvárt	Március 13án	134	12
1887	Szept 3től	1888	April 1ig	1030	Hernani	Don Sylva	Kolozsvárt	Január 29én	147	48
1888	April 1től	1889	April 1ig	1680	Constantin abbé	Constantin Abbé	Nagyvárad	Augusztus 23án	48	10
					Sevillai borbély	Bartholó	Kolozsvárt	Március 30án	64	75
1889	April 1től	1890	April 1ig	1680	Magduska öröksége	Pattantyús Pódró	Nagyvárad	Agusztus 27én	68	5
					Czigány	Zsiga	Kolozsvárt	April 7én	100	
				27.617,74					3.465,	11

Év	Hó és nap	Év	Hó és nap	Ének díj	Játékdíj		Rendezői díj		Hányszor játszottam	Jegyzet
					Forint	kr	Forint	kr		
1871	Ápril 1-től	1872	Május 1-ig						194	Igazgató: Fehérváry Antal
1872	Május 1-től	1873	Május 1-ig						203	Intendáns: Br. Huszár Sándor
1873	Május 1-től	1874	Május 1-ig	60					177	Intendánsok: Br. Huszár Sándor, László József, Lugossy József
1874	Május 1-től	1875	Május 1-ig						180	Intendáns: Korbuly Bogdán
1875	Május 1-től	1876	Május 1-ig	115	169,	46			200	Intendáns: Korbuly Bogdán
1876	Május 1-től	1877	Május 1-ig	155	220				215	Intendáns: Korbuly Bogdán
1877	Május 1-től	1878	Május 1-ig	270	125				224	Intendáns: Korbuly Bogdán
1878	Május 1-től	1879	Május 1-ig	155			124		200	Intendánsok: Gróf Esterházy Kálmán, Korbuly Bogdán, Ferenczy Miklós
1879	Május 1-től	1880	Május 1-ig	55			172		172	Intendánsok: Gróf Esterházy Kálmán, Korbuly B., Ferenczy Miklós
1880	Junius 16-től	1881	Május 1-ig	140			366		179	Intendánsok: Gróf Esterházy K., Korbuly B., Br. Kemény Endre
1881	Május 1-től	1882	Május 1-ig	90			317		161	Intendánsok: Gr. Esterházy K., Lompérdi Korbuly B., Br. Kemény Endre
1882	Május 1-től	1883	Május 1-ig	115			281	50	186	Intendánsok: Páll Sándor, L. Korbuly B., Dr. Szász Béla
1883	Május 1-től	1884	Május 1-ig	115			279		181	Intendánsok: L. Korbuly Bogdán, Dr. Szász Béla
1884	Május 1-től	1885	Május 1-ig	45			457		116	Intendáns: Gr. Esterházy Kálmán
1885	Május 1-től	1886	Május 1-ig	60			175		116	Intendáns: Gr. Esterházy Kálmán
1886	Május 1-től	1887	Ápril 1-ig				270	50	147	Intendáns: Gróf Esterházy Kálmán, Vállalkozó igazgató: B. Csóka Sándor
1887	Ápril 1-től	1887	Junius 16-ig				66		40	Proportio
1887	Szept 3-tól	1888	Ápril 1-ig				22	50	112	Intendáns: Nagy Bölöny József, Vállalkozó igazgató: Ditrói Móricz
1888	Ápril 1-től	1889	Ápril 1-ig				79		165	Intendáns: N. Bölöny József, Vállalkozó igazgató: Ditrói Móricz
1889	Ápril 1-től	1890	Ápril 1-ig				24		151	Intendáns: N. Bölöny József, Vállalkozó igazgató: Ditrói Móricz
				1.375	514,	46	2.633,	50	3.319	